

מבוא למסכת אבות

א. שם המסכת

השם "אבות"¹ שניתן למסכת זו, על שום מה? בדרך כלל משקף השם של מסכת את נושאי המסכת, כגון "פסחים" - חג הפסח, "מגילה" - פורים, "תענית" - סדרי תעניות וכו'. למה נקראת מסכת זאת אבות? כמה טעמים לדבר:

1) על שום אבות האומה הנזכרים בה. במסכת זו יש סדר כרונולוגי של גדולי חכמי הדורות, מן היוגות ועד לאחרוני התנאים בדורו של רבי יהודה הנשיא. סך הכל נזכרים שישים ושלושה תנאים. וכך כותב רש"י בסיום פירושו למסכת: "ויקראו אלה פרקי אבות לפי שנסדרו בה דברי אבות הראשונים² שקבלו את החוכמה הזו מזה, כגון משה ויחזקאל וזקנים זה מזה עד אנשי כנסת הגדולה³ ושמואל וכלל והיו מזכירים לאנשי דורם ומדריכים אותם בדרך ישרה. כמו כן ראוי לכל חכם לזכור את בני דורו ולהצילם בדרך ישרה".

2) יש הסוברים כי הכינוי "אבות" הוא כינוי מושאל ומשמעו - עיקרים⁴, דהיינו עיקרי החכמה ומורי דרך לכל המידות הטובות. כמו שאמרו חז"ל: "האי מאן דבעי למהווי חסידא לקיים מילי דאבות" [=הרוצה להיות חסיד יקיים הדברים שבמסכת אבות]⁵.

רבי עובדיה מברטנורה בתחילת פירושו למסכת כותב: "אומר אני שמסכת זו אינה מיוסדת על פי מצווה ממצוות התורה, אלא כולה מוסרים ומידות".

1. מקובל לקרוא את מסכת אבות בשם "פרקי אבות" משום שנהגו לשנותה פרקים פרקים, פרק אחד לשבת.
2. והשווה עדויות א', ד, "אבות העולם" והכוונה לגדולי הדור כגון שמאי והלל.
3. המונח "אנשי כנסת הגדולה" נזכר בתלמוד כעשר פעמים. הגמרא במסכת יומא (טז, ע"ב) מבארת כי הם "החזירו עטרה ליושנה". בבבא בתרא (טו, ע"א) מסופר כי הם אלה שכתבו את ספרי יחזקאל, דניאל ואסתר. הגמרא בברכות (לג, ע"א) מייחסת להם תיקון "ברכות ותפילות, קדושות והבדלות". מקור השם כנסת הגדולה הוא בספר נחמיה (ה', ז) בו נאמר: "ואתן עליהם קהילה גדולה". תרגום המילה קהילה לארמית הוא יכנישתא (מגילת תענית, י) גם בספר החשמונאים (א', י"ד, ח) מדובר על כנסת גדולה של כוהנים ועם וראשי האומה וזקני הארץ. הכנסת הגדולה הייתה מורכבת מכהנים ומסופרים והוותה את הסמכות הקובעת בענייני התורה והמצוות.
4. והשווה "אבות מלאכות" (שבת פ"ז, מ"ב) "אבות נזיקים" (בבא קמא פ"א, מ"א) "אבות הטומאות" (כלים פ"א, מ"א).
5. ב"ק ל, ע"א.

"אבות" מהווה ספר יסוד לפילוסופיה המוסרית שלנו בתקופת בית שני ובדורות הראשונים שלאחר החורבן.

מסדרי התלמודים, הבבלי והירושלמי, לא סידרו תלמוד למסכת אבות, אך במשך כל הדורות לא פסקו מללמוד בה. היא נכנסה לסיפור התפילה ונקראה בשבתות, ופרשנים ודרשנים הרבו לעסוק במאמריה. פילוסופים השתדלו לראות בה ספר יסוד למוסר היהודי [אטיקה] ואנשי חינוך השתדלו ללמדה בבתי הספר כמורת דרך למידות טובות ולאורח חיים יהודי.

נראה לי, כי אנו, בישיבות התיכוניות, באולפנות ובחינוך העל יסודי, איננו שוקדים מספיק על לימודה של המסכת בעמקות ואין היא תופסת את המקום הראוי לה בלימודי התורה שבעל פה. המאמרים שבמסכת הפכו לפתגמים שגורים בפי רבנים ומחנכים ואף נקלטו בכל שכבות העם. אולם, פעמים רבות ללא ידיעת המקור וללא הבנת עומק משמעה. ראה בשולי העמוד מבחר זעיר מפתגמים אלה⁶.

פרשני המשנה הקלאסיים, כגון: רש"י, הרמב"ם, הרע"ב, רבי שלמה עדני [מלאכה שלמה"י] רבי יום טוב הלר [יתוספות יום טוב"י] ורבי ישראל ליפשיץ [יתפארת ישראל"י] כתבו פירושים למסכת אבות במסגרת פירושם על המשנה כולה. הרמב"ם אף הוסיף לפירושו על מסכת זו הקדמה ארוכה ומיוחדת הידועה בשם "שמונה פרקים", על שם שמונת הפרקים שבה.

מלבד אלה ראוי לציין מספר פירושים המיוחדים למסכת זו:

* פירוש של רבי יעקב ברבי שמשון, תלמידו של רש"י, הכלול ב"מחזור ויטרי" שלו.

* פירוש רבנו יונה מגירונדי, ירושלים תשכ"ו.

* "מדרש דוד", לרבי דוד הנגיד נכד הרמב"ם, ירושלים תשי"ד.

* פירוש רבנו בחיי בן אשר, ירושלים תשי"ל [בתוך "כתבי רבנו בחיי" הוצאת מוסד הרב קוק].

* "מגן אבות" של רבי שמעון בן צמח דוראן [הרשב"ץ].

6. "אמור מעט ועשה הרבה" (שם א, טו);
 "יהווה מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות" (שם שם, טו);
 "יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ" (שם ב, ב);
 "אל תדין את חברך עד שתגיע למקומו" (שם שם, ד);
 "לא הביישן למד" (שם שם, ה);
 "יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך" (שם שם, ו);
 "היום קצר והמלאכה מרובה" (שם שם, טו);
 "דע מאין באת ולאן אתה הולך" (שם ג, א);
 "המגלה פנים בתורה שלא כהלכה" (שם שם, יא);
 "אם אין קמח אין תורה... אם אין תורה אין קמח" (שם שם, יז);
 "איזהו חכם?... איזהו גיבור?... איזהו עשיר?... (שם ד, א);
 "יהי ממנון חברך חביב עליך כשלך" (שם שם, יב);
 "אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו" (שם שם, כ);
 "לפום צערא אגרא" (שם שם, כג) ועוד רבים.

* "נחלת אבות" לדון יצחק אברבנאל, קושטא רס"ה.
 * "דרך חיים" למהר"ל, קראקא שמ"ט.
 * "מדרש שמואל", לקט פירושים למסכת אבות, לרבי שמואל די אוזידה, וניציאה שלי"ט.⁷
 * "תלמוד למסכת אבות", לקט מאמרים מן הש"ס, הבבלי והירושלמי, העוסקים בנושאים בהן עוסקת מסכת אבות ומסודרים על סדר המשניות שלה, דוגמת הגמרא על שאר מסכתות המשנה. לוקט וסודר בידי רבי נח חיים בן רבי משה מקוברין שבפולין במחצית הראשונה של המאה הי"ט.
 ראוי לציון מיוחד פירושו של הרב פנחס קהתי על מסכת אבות, אשר הצליח בלשון בהירה ותמציתית להביא את עיקרי הפירושים של חכמי הדורות. פירוש זה הוא חלק מפירושו לכל ששת סדרי משנה.
 פירושים על מסכת אבות נכתבו בכל הארצות שבהן ישבו יהודים, באשכנז ובצרפת, במצרים ובצפון אפריקה, בספרד ובאיטליה, בתורכיה בפולין ובליטא, ובשאר ארצות בהן ישבו יהודים. בשנים האחרונות התווספו פירושים חדשניים למסכת ומספר מפרשיה מגיע כיום עד למאתיים חמישים בערך ועוד היד נטויה.

ב. הטעמים ללימוד המסכת בשבתות הקיץ

לימוד "פרקי אבות" אחר תפילת מנחה של שבת - למה? כבר בתקופת הגאונים התפתחו נוהגים שונים של לימוד המסכת, והרי מבחר מקורות:

(1) "ושאלתם, במנחה בשבת מהו למגרס [=ללמוד] תלמוד ואבות? אבות - אין [=כן], תלמוד - לא. מפני שאמרו: במנחה בשבת נפטר משה רבנו. ואבות אנו גורסין, תלמודא לא, חכם שמת, כל בתי המדרשות שבעירו בטלים"⁸⁻⁹.

(2) "והכי אמר רב שר שלום גאון: מותר להתעסק בתלמוד במנחה בשבת, ולא עוד אלא שמנהג בית רבנו שבבבל שאחר תפילת המנחה בשבת שונים אבות וקנין תורה"¹⁰. פרק "קנין תורה" הוא ברייתא הפותחת במילים: "שנו חכמים בלשון המשנה, ברוך שבחר בהם ובמשנתם", תוכן הפרק הוא שבח לתורה וללומדיה¹¹.

(3) בספר המנהיג¹² נאמר: "ומנהג בבבל, בצרפת ובפרובינצא לשנות מסכת אבות וקנין התורה לאחר תפילת המנחה כדי לאכול אחריה סעודה ג'... יש מקומות שאומרים אותן מדברות לדברות, ממתן תורה עד ואתחנן (ויש מושימע יתרו עד

7. ע"ע לקמן הערה 26.

8. מועד קטן כב, ע"ב.

9. אוצר הגאונים לבי"מ לזין שבת אות שא.

10. סדר רב עמרם גאון, בקיצור.

11. ראה בהמשך.

12. לרבי אברהם בן רבי נתן הירחי ז"ל, חי בסוף האלף התמישי בעיר לונלי (על שמה נקרא הירחי) שבצרפת, הספר מכיל טעמי מנהגים והלכות.

ואתחנן). ובצרפת - רוב מקומות כל ימות הקיץ, שהם ימים ארוכים והעם מתבטלים ממלאכתו, "ומאן דבעי דליהווי חסיד לקיים מילי דברכות ואמרי לה במילי דאבות" [=מי שרוצה להיות חסיד יקיים את הנאמר בברכות, ויש אומרים, את הנאמר באבות] ויש שנהגו כל ימות החורף¹³.

4) בטור הבא הובא להלכה הבדל בין נוסח אשכנז לבין נוסח ספרד: "ונוהגין באשכנז לומר פרקי אבות במנחה וכן כתב רב עמרם, ובספרד אומרים אותה בשחרית"¹⁴.

הקטעים שנוהגים ללמוד קודם לימוד המסכת ולאחריה

מדוע מקדימים לאמירת פרקי אבות את המשנה הראשונה של פרק עשירי בסנהדרין: "כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא..."? מסביר ספר "כלבו"¹⁵: "כדי להפיס את דעת עמי הארץ מתחילין באותה הבבא".

"מדרש שמואל"¹⁶ בהקדמתו לפירוש אומר: "למה נהגו לקרות מסכת זו בין פסח לעצרת ובכל שבת? לפי שמכאן ואילך מתחיל הזמן להתחמם ומתעוררים התאוות הגופניות ויצר הרע מתחיל להשתרר ולהתגבר, ומסכת זו מלאה תוכחות ומעוררת את האדם לרדוף אחר כל טובה ומגברת יצר טוב על יצר הרע, לכן תקנו ללמדה בימים אלה... ואני אומר: כי בהיות הימים ימי דין, כי באלו הימים מתו תלמידי רבי עקיבא, מורה היות זמן שמידת הדין מתוחה בעולם, ולכן כל אדם ירא וחרד... ואף גם זאת כי האדם נכנע קצת בימים אלו שנוהג בהם מנהגי אבלות... ולמה הקדימו את המשנה: כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא? כדי שאף אם לא יקיימו כל מילי דאבות, שאי אפשר לכל ישראל שיקיימו את כולם, ואף על פי כן יש להם חלק לעולם הבא".

למה מסיימים בקטע: "רבי חנניה בן עקשיא אומר" אחרי לימוד של פרק¹⁷ רש"י בסוף פירושו למסכת אומר: "לפי שאין אומרים 'קדיש' על המשנה אלא על האגדה, לאמר מנה ויכח שמיך רבא דאגדתא"¹⁸.

13. ספר המנהיג, הלכות שבת סד.

14. א"ח, רצ"ב, ב.

15. אין ידוע בוודאות מיהו מחבר ה"כלבו", יש המייחסים את ה"כלבו" לרבי אהרן הכהן, מחכמי לונגל שבפרובנס במאה ה-14-13, מחבר "ארחות חיים" וסבורים כי הכלבו אינו אלא קיצור ה"ארחות חיים", דוגמת ה"שולחן ערוך" ביחס ל"בית יוסף".

16. לרבי שמואל ב"ר יצחק די אוזידה, מגורי האר"י. נולד בצפת בערך בשנת ה'שי' (1540). הקים ישיבה גדולה ללימודי הגלגה והנסתר ולשם החזקתה נסע לקושטא. חיבר פירוש לחמש מגילות, ממנו נדפסו רק החלקים על רות וקהלת. פירושו לפרקי אבות "מדרש שמואל" מלקט וממוזג בתוכו דברי פרשנים שקדמו לו ומהווה אחד הפירושים החשובים ביותר למסכת זו.

17. משנה היא בשלהי מכות ואין מן הברייתא שבפרקנו, משנה זו מופיע גם בסיום "אבות דרבי נתן". רש"י במסכת במכות מבאר את הדברים: "שלא היה צורך לצוות כמה מצוות וכמה אזהרות על שקצים ונבלות שאין לך אדם שאינו קץ בהם, אלא כדי שיקבלו שכר על שפורשין מהם".

18. סוטה מט, ע"א.

ג. מבנה המסכת

במסכת חמישה פרקים המחולקים למשניות. בארבעת הפרקים הראשונים מובאים מאמרים של שישים חכמי ישראל שחיו בתקופה של למעלה מחמש מאות שנה, מימות שמעון הצדיק ועד לחתימת המשנה, יש מהם שמובא בשמם מאמר אחד בלבד ויש שמובאים שניים-שלושה ויותר מאמרים מאותו תנא.

הפרק החמישי שונה מקודמיו בתוכנו ובצורתו. אין שמות התנאים בעלי המאמרים נזכרים בו אלא בשלוש המשניות הראשונות. מאמריו מסודרים בסדר יורד: "בעשרה מאמרות נברא העולם... שבעה דברים בגולם... בארבעה פרקים... כל שיש בו שלושה דברים...".

במשנה כי מובא מאמרו של רבי יהודה בן תימא, משנה זו מסתיימת בתפילה: "יהי רצון מלפניך... שתבנה עירך במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך". לפי נוסחת "מחזור ויטרי"¹⁹ זהו סיומה של המסכת. גם "אבות דרבי נתן"²⁰ נחתמת במאמר זה. לפי זה, משניות כא-כג הינן תוספת.

הפרק השישי אינו משנה, אלא לקט ברייתות העוסקות בשבחה של התורה ובמעלתו של העוסק בה. לקט זה פותח בלשון: "שנו חכמים לשון המשנה", המחליף את הביטוי הארמי "תנו רבנן" ובה ללמדנו כי למרות שאין אלו משניות, נאמרו בלשון המשנה ולא בארמית. פרק זה נמצא, רובו ככולו, במסכת כלה רבתי²¹ ובסדר אליהו זוטא²². למשנתנו צורף הפרק בזמן מאוחר, כדי ללמדו בשבת שקודם חג מתן תורה [בין פסח לשבועות יש שש שבתות, נמצא שאם נתחיל בקריאת אבות בשבת שלאחר הפסח נעסוק בפרק שישי בשבת שקודם לחג השבועות].

בסדר רב עמרם גאון קרוי פרק זה בשם "קנין תורה" או "פרקי דרבי מאיר" על שם בעל המאמר הראשון שבו.

דוגמת ספר משלי, ערוכים גם המאמרים שבפרקי אבות בלשון קצרה, כעין פתגם. כאמור, תוכן המאמרים הוא מוסר, דרך ארץ ומידות טובות. לעתים, באים בתוך מאמר אחד מספר כללים שיש בהם רעיון מוסרי אחד. כגון: "אם אין אני לי מי לי? וכשאני לעצמי מה אני? ואם לא עכשיו, אימתני?"²³ או: "בן זומא אומר: איזהו חכם? הלומד מכל אדם... איזהו גבור? הכובש את יצרו... איזהו עשיר? השמח בחלקו... איזהו מכובד? המכבד את הבריות"²⁴.

הפרק הראשון בנוי על פי סדר כרונולוגי, פותח במשה רבנו, ממשיך על פני סדר

19. עמי 549.

20. נוסח ב.

21. פרק ח'.

22. פרק י"ז.

23. אבות א, יד.

24. שם ד, א.

הדורות עד לאנשי כנסת הגדולה ומסיים במשנתו של רבי שמעון בן גמליאל, הלא הוא אביו של רבי יהודה הנשיא עורך המשנה.

הפרק השני פותח בדברי רבי וכולל בתוכו גם שש משניות מפי בנו ויורשו בנשיאות, רבן גמליאל, אחרון התנאים. את דרכי הנשיאות למד רבן גמליאל מאביו שהורה לו: "בני, נהוג נשיאותך ברמה וזרוק מרה בתלמידים"²⁵.

מכאן ואילך שוב אין המאמרים מסודרים בסדר כרונולוגי, אלא חוזרים לרבן יוחנן בן זכאי, תלמידם של הלל ושמאי, וזאת כדי להודיענו את סדר הקבלה. רבן יוחנן בן זכאי זכה לתואר "רבן" - נשיא, למרות שלא השתייך למשפחת הנשיאים מבית הלל, היות ועמד בראש הישיבה הגדולה "כרם ביבנה". לא רק דבריו מובאים כאן, אלא גם מאמריהם של חמשת תלמידיו. הפרק, בן טיז משניות, מסתיים בדבריו של רבי טרפון הקרובים לדברי רבי אליעזר בן ערך שבמשנה הקודמת, העוסקים גם הם בשכרו של הלומד תורה, אלא שרבי טרפון מוסיף על כך ששכר זה ינתן לעתיד לבוא.

הפרקים השלישי והרביעי אינם מסודרים בסדר כרונולוגי, הם כוללים כארבעים משניות ובהם מאמרים שנאמרו על ידי כארבעים חכמים. תוכנם הכללי של המאמרים הוא אהבת תורה ויראת שמים, חובת האדם בכלל והחכם בפרט, חובות כלפי היחיד והציבור, כלפי המלכות וכלפי החברה, כלפי חבר וכלפי תלמיד.

תורה שבעל פה לא נתנה להכתב...

תורה שבכתב נכתבה בידי משה רבנו לפני מותו. משה נתן ספר לכל שבט ושבת. מלבד זאת כתב משה ספר נוסף, ספר זה הונח למשמרת בארון הברית. לעומת זאת, תורה שבעל פה לא ניתנה להכתב, שכן אמרו: "דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרו על פה, דברים שבעל פה אי אתה רשאי לאומרו בכתב". (גיטין ס, ע"ב). הגדול שבדור היה כותב לעצמו את הדברים שלמד מרבותיו ומלמד אותם בעל פה לתלמידיו. "משה קיבל תורה מסיני..." מהי משמעות הקבלה? משה קיבל תורה שבכתב ותורה שבעל פה. את התורה שבכתב מסר, כאמור, לכל שבט ושבת, ואילו את התורה שבכתב מסר ליהושע יורשו והגדול שבדור. כך עברה התורה שבעל פה בכל הדורות שבאו לאחר מכן. כשראו חכמים שהשעבוד הולך ומתגבר, הצרות מתחדשות וישראל פזורים בכל הארצות, עמדו והתירו לכתוב את התורה שבעל פה כדי שתהיה מצויה, כמו התורה שבכתב, ביד כל אדם הרוצה ללמדה.

מתקני תקנות וחכמי הלכה

דורות חכמי המשנה והברייתא נחלקים לשתי קבוצות:

1) חכמים מתקני תקנות וגזרי גזרות.

2) חכמי הלכה.

חכמי התקנות הם הדורות הראשונים, עד הלל ושמאי, אשר תיקנו תקנו וגזרו גזרות. חכמי ההלכה הם דורות התנאים מתלמידי הלל ושמאי, הנקראים "בית הלל"

25. כתובות קג, ע"א.

ו"בית שמאי" - עד רבי יהודה הנשיא ודורו. תחילת חכמי התקנות היא בעזרא הסופר שהיה ראש אנשי כנסת הגדולה, עליו נאמר שתיקן עשר תקנות (בב"ק פב, ע"א; ירושלמי מגילה פ"ד, ה"א). בכלל מתקני התקנות גם הסופרים והזוגות, משך זמן חכמי התקנות, לפי התלמוד, הוא בערך 350 שנה.

ד. מסכת "אבות דרבי נתן" וההבדלים בינה לבין מסכת "אבות"

מלבד מסכת "אבות" שסודרה בידי רבי, מצויה גם מסכת "אבות דרבי נתן", המבוססת גם היא, כפרקי אבות של רבי, על 'המשנה הראשונה', אלא שעברה עריכה שונה. "אבות דרבי נתן" מיוחסת לרבי נתן הבבלי, בן דורו של רבי מאיר. סבורים שסידורה של מסכת זו קדם לסידור משנתנו, שכן יש בה מ"א פרקים. "אבות דרבי נתן" ידועה בשתי מהדורות, האחת - 'נוסח ארץ ישראל' הקרויה נוסח א' והאחת - נוסח הגניזה הקרויה נוסח ב'²⁶.

ישנם שינויים רבים בין "אבות דרבי נתן" לבין משנתנו. ב"אבות דרבי נתן" מצויים כמה מאמרים, המיוחסים לגדולי התנאים, שאינם מופיעים בפרקי אבות. כך למשל, פרק שלם מוקדש בהם לאלישע בן אבויה, בעוד במסכת אבות שלנו אין ממנו אלא מאמר אחד. בין השאר נאמר באותו פרק כי אין ערך לתלמוד תורה שאין עמו מעשים טובים, כי דברי תורה קשה לקנותם וקל לאבדם, ועוד. השוואה בין "אבות דרבי נתן" לבין מסכת "אבות" שבעריכתו של רבי פותחת בפנינו אשנב דרכו ניתן להציץ לדרך עריכת המשנה בידי רבי. מתוך מ"א פרקים הכתובים בהרחבה רבה (ב"אבות דרבי נתן") ומספרים גם על מעשיהם של חכמים, ערך רבי מסכת בת חמישה פרקים המכילה מאמרים נבחרים בלשון קצרה ותמציתית.

הבדלי נוסחאות ברשימת אבות האומה בין אבות דרבי נתן לבין משנתנו

כשאנו באים להשוות בין רשימת אבות האומה כפי שהובאה באבות דרבי נתן לבין הרשימה במשנת רבי יהודה הנשיא אנו מוצאים כמה הבדלים האומרים דרשוננו:

סדר הקבלה על פי אבות דרבי נתן:	סדר הקבלה על פי משנת רבי יהודה הנשיא:
א. משה	א. משה
ב. יהושע	ב. יהושע
ג. זקנים	ג. זקנים
ד. שופטים	ד. נביאים
ה. נביאים [אחרונים]	ה. אנשי כנסת הגדולה
ו. חגי זכריה ומלאכי	ו. שמעון הצדיק
ז. אנשי כנסת הגדולה	ז. אנטיגנוס איש סוכו

26. נדפס בידי שכטר, וינה היתרמ"ז (1887).

ח. שמעון הצדיק	ח. יוסי בן יועזר ויוסי בן יוחנן
ט. אנטיגנוס איש סוכו	ט. יהושע בן פרחיה ונתאי הארכלי
י. יוסי בן יועזר איש צרדה ויוסי בן יוחנן איש ירושלים	י. יהודה בן טבאי ושמעון בן שטח
יא. יהושע בן פרחיה ונתאי [מת"י] הארכלי	יא. שמעיה ואבטליון
יב. יהושע בן טבאי ושמעון בן שטח	יב. שמאי והלל
יג. שמעיה ואבטליון	יג. רבן גמליאל
יד. הלל ושמאי	יד. רבן שמעון בן גמליאל

השינויים הבולטים הם:

- 1) במשנת רבנו הקדוש הושמטו השופטים, הנכללים בנביאים.
- 2) כך גם חגי זכריה ומלאכי, הכלולים בנביאים.
- 3) רבנו הקדוש הוסיף את סבו, רבן גמליאל ואת אביו רבן שמעון בן גמליאל, כשתי החוליות האחרונות בשלשלת הקבלה. מסתבר שעשה זאת משתי סיבות: האחת - מפני כבוד אבותיו, השנייה - כדי להאריך את השלשלת עד זמנו הוא.

הרקע ההיסטורי

רד"צ הופמן ורבי יחיאל הכהן גוטמן סבורים שפרק א' הוא תעודה מיוחדת. לדעתם, זהו קובץ הכולל את תעודת הפרושים במלחמתם בצדוקים. המנהג ללמוד פרקי אבות בין פסח לשבועות מקורו בוויכוח בין הפרושים לבין הצדוקים. הפרושים ראו צורך להדגיש את אמיתותה של המסורת בעניין "ממחרת השבת"²⁷, שהוא ממוצאי יום ראשון של פסח, ולא מוצאי שבת חול המועד, כפי שסברו הצדוקים²⁸. כדי להתאים את מספר הפרקים באבות למספר השבתות שבין פסח לעצרת הוסיפו את הפרק השישי - קנין תורה.

חמשת הזוגות הנזכרים באבות עמדו בראש ההנהגה הרוחנית של העם בתקופה קשה, בה נשקפה סכנה מבית ומחוץ.

הייתה זו תקופה של מלחמת הירושה שלאחר מות אלכסנדר הגדול. התלמיים מדרום, ממצרים, ובית סילווקוס מצפון, הפכו את ארץ יהודה לשדה קרב. עלה על כולם ברשתו אנטיוכוס אפיפנס שזמם להעביר את היהודים על דתם ולהחדיר את תרבות יוון ופולחן האלילות. גם הכוהן הגדול חוניו, שהיה ידוע לשמצה, ואחיו יהושע [יסון] הצטרפו אל מחנה המתיוונים ואמרו להפוך את ירושלים ליפולסי יוונית כדי ליצור בה חברה הלניסטית הכופרת בתורה ואינה מקיימת את מצוותיה.

נתגלע קרע עמוק בין מחנה הצדוקים מזה ומחנה הפרושים מזה. הצדוקים נקראו בשם זה על שם הכוהנים בני צדוק והיו מתבוללים ומצדדים בהתיוונות. למפלגה זו הצטרפו רבים מבני האריסטוקרטיה שבשל השתייכותם למעמד הבינוני והעליון באו במגע עם היוונים.

27. ויקרא כ"ג, טו.

28. מנחות סה, ע"א.

לדעת הצדוקים התורה היא מורשת העבר, אין לנהוג על פיה אלא לפי ההבנה השכלית שבהווה. הם כפרו בתורה שבעל פה ובפסקי חכמי הדור. כנגד הצדוקים התקוממו הפרושים, שדגלו בקיום קפדני של התורה שבכתב ובעל פה. לדעתם, יש להנזר מכל רעיון או מעשה הפוגע במצוות התורה.

למדנו: "אנטיגנוס... היו לו שני תלמידים שהיו שונים בדבריו, והיו שונים לתלמידים ותלמידים לתלמידיהם, עמדו ודקדקו אחריהם... ופירשו מן התורה ונפרצו להם שתי פרצות, צדוקים וביתוסים. צדוקים על שום צדוק, ביתוסים על שום ביתוס"²⁹. רד"צ הופמן סבור שבמשנתנו חסרים שמות אותם התלמידים של אנטיגנוס, שהרי פרשו מן התורה ואולי מהם התחילה מפלגת הצדוקים. מסכת אבות, באה, אפוא, להצביע על הקבלה מימות משה רבנו, שהיא קבלה חכם מפי חכם דור מפי דור, ומגמתה לסתור את טענות הצדוקים. אם כן, מן הראוי להתבונן יפה במשניות ולראות כיצד ניסו הפרושים להאבק בצדוקים במאמרי מוסר ובדרך ארץ. על כל זה יש להאריך, ואידך זיל גמור.

29. אבות דרבי נתן ה'.